

Dănuț Viorel PRESURĂ*

REINSERTIA SOCIALĂ PRIVIND PERSOANELE ÎNCARCERATE ÎN UNELE DOCUMENTE ARDELENE

Social reinsertion of imprisoned persons as depicted in some Transylvanian documents

Abstract: Society has always adopted punishments that corresponded to a given historical period. One has to adapt to others around him, this is what is expected. This expectation has been solidified over time, fixed in rules, in standards that essentially refer to human behavior and are named «rules of conduct». At first, these rules were just in people's minds. Some society members were aware of what others were expecting. Forensic science explicitly retraces millennia of slavery and feudal social organization, the use of the epitome of death, mutilation, corporal punishment and social embarrassment. Contrary to these methods, used until the end of the Middle Ages, society then opened itself towards a new approach to the application of punishment, to the awareness of the offender and his attempt to rehabilitate, his active and real reintroduction into the community. The interest shown by our forerunners in the social reintegration of detainees can be discovered by examining special documents kept in archival funds. By analyzing the content of administrative papers concerning Transylvanian prisons at the end of the 19th century, we will present obvious evidence that their criminal policies accepted progressive Western influences, given the fact that they tried to create a socially-positive behavior in detainees in order to eliminate, as far as possible, criminal recidivism. These methods might seem surprising for the times, but they confirm that changes in the perspective concerning convicted persons manifested since the mid-nineteenth century.

Keywords: prison, Alba Iulia, detainees, dungeon, dual administration, social reintegration, detention conditions

Motto:

„Nu e de nici un folos să ții un individ după gratii
dacă nu îl educi astfel încât să-l redai mai bun societății”

John Howard

Închisorile nu au avut același rol de la apariția lor și până în prezent. Studiul documentelor, al cronicilor vechi și al analizelor efectuate de diferiți

* PhD Candidate, „1 Decembrie 1918” University, Alba Iulia, Romania; presura_dan@yahoo.com

Acknowledgement: Această lucrare a fost realizată cu sprijinul proiectului POCU 125040 ”Dezvoltarea învățământului terțiar universitar în sprijinul creșterii economice - PROGRESSIO”, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Capital Uman 2014-2020.

Date submitted: January 15th, 2021

Revised version submitted: May 5th, 2021

Final draft accepted: June 2nd, 2021

istorici ne arată variații uriașe în percepția generală despre pedeapsă, cât și despre rolul închisorilor în diverse etape istorice¹. Raritatea documentelor referitoare la unele perioade (sfârșitul secolului al XVIII-lea și mijlocul secolului al XIX-lea) împinge uneori discursul spre speculații, după cum abundența documentelor din alte epoci (secolul XX) presupune o schematizare câteodată prea simplistă. În ciuda acestor pericole inevitabile unei abordări istorice, traiectul prin trecutul carceral românesc are menirea de a deschide o fereastră spre înțelegerea acestei instituții, precum și a rolului ei în societatea vremii. Închisoarea s-a situat când în centrul societății (în palatele domnești și boierești), când la periferia ei (în mănăstirile din Moldova și Țara Românească sau în beciurile cetăților ardeleni). Execuția pedepsei a fost și publică, și ascunsă. O revenire la pedepsele corporale publice este azi imposibilă, în ciuda unor solicitări care există în acest sens². Trebuie spus că ideea de *închisoare* a avut o evoluție interesantă în timp. Până în epoca modernă, ea nu a dispus de o clădire special construită în scopul încarcerării deținuților. Aceștia erau plasați în una sau mai multe încăperi din edificiile puternic fortificate, tocmai pentru ca evadarea în sine să fie imposibil de realizat. În plus, scopul încarcerării era, până în era modernă, tortura brutală și suprimarea fizică ca pedeapsă pentru diverse fapte. Închisoarea ca spațiu special construit nu pentru suprimare fizică, ci pentru privare de libertate în scopul reeducării, constituie așadar o invenție a modernității. În mentalitatea noii epoci nu era nevoie de violență fizică pentru remodelarea unui comportament, care să facă posibilă reintegrarea individului în societate. Închisorile, la fel ca școlile de corecție deschise pentru cazurile de delincvență juvenilă, erau privite ca spații ideale în care răufăcătorii să mai primească o șansă în vederea reabilitării și reintegrării în societate.

Putem afla detalii despre interesul arătat de înaintașii noștri față de politica de reinsertie socială a deținuților prin parcurgerea unor înscrisuri cu caracter special păstrate în fondurile arhivistice, de pildă unele ce fac referire la temnițele ardeleni de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

În urma cercetărilor efectuate la filiala Alba a Arhivelor Naționale, am descoperit printre documentele din Fondul *Comitatul Alba de Jos și Judecătoria mixtă Alba Iulia*, la fila 45, o circulară emisă în anul 1880 de reprezentantul autorității comitatului Alba de Jos. Acesta solicita tuturor

¹ Vezi Gr. I. Dianu, *Istoria închisorilor din România*, București, Tipografia Curții Regale, 1900; O. Gorescu, *Văcăreștii mănăstire, Văcăreștii penitenciar. Regimul penitenciar în România*, București, 1930; Ovid Stănculescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar din veacul al XIX-lea, cu un studiu necunoscut al lui Constantin Moroiu, profesor obștesc de legi la școala rumânească de la Sf. Sava*, Tipografia „Fondul cărților funduare”, Cluj, 1933; Radu Ciuceanu, *Regimul penitenciar din România, 1940-1962*, Institutul Național Pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001; Andreea Rotche, Sorin Schiau, *Tineri din Alba în infernul comunist*, Grinta, Cluj Napoca, 2012, ș. a.

² Solicitare promovată în mediul virtual de prof. Mircea Pelea, jurist, jurnalist-redactor TV, pe site-ul petitieonline.com, v. petitieonline.com/introducerea_pedepsei_cu_moartea [17.02.2021].

oficialităților statului și reprezentanților clericali să se implice activ în preluarea deținuților puși în libertate. Reproducem textul tradus³ din limba maghiară (vezi originalul în *Anexa 1*), limbă, după cum se cunoaște, declarată de uz oficial, alături de cea germană, în perioada coabitării dualiste a Imperiului Austro-Ungar (1867-1918):

”Copie nr. 38992 - Ministerul Maghiar Regal de Interne

Circulară

Pentru punerea în practică a prevederilor art. V, alin. 48 și 52 din Codul penal maghiar emis în 1878 se permite comisiei de supraveghere din penitenciar punerea în libertate (liberarea condiționată) a deținuților cu un comportament deosebit de bun, care au executat cel puțin $\frac{3}{4}$ din pedeapsă cât și a celor condamnați pe viață care au executat cel puțin 15 ani din pedeapsă.

Eliberarea condiționată va fi valabilă doar dacă, după părăsirea penitenciarului fostul deținut se va pune la dispoziția supravegherii permanente de către toate organele cu atribuții potrivit art. 50 din Codul penal maghiar.

Apelez astfel la autoritățile competente să aibă în vedere maxima responsabilitate pentru respectarea condițiilor de liberare condiționată cu un profund scop umanitar. Să participe la reeducarea acestora în vederea reintegrării lor în societate ca cetățeni utili.

Pentru rezultate bune se recomandă să participe toate organele competente, căpitani de poliție, preoți ,membrii clerului, încât acești foști deținuți să nu redevină pericole sociale.

La Buda Pesta, 17 august 1880, Tisza s.k.

Număr 6784 - 1880, de la nobilul vicecomite al Comitatului Alba de Jos

Mulțumesc pentru comunicarea și aplicarea întocmai a dispoziției de mai sus, domniei sale, ministrul de Interne

Aiudul Mare, 25 august 1880, pentru vicecomite,
Torok Bertalan, notar principal al comitatului⁴

³ Traducere efectuată de prof. Borbelyi Gyongyike Elisabeta, Hunedoara.

⁴ DJAN, Fond *Prefectura județului Alba*, dosar nr. 13/1880, fila 45.

Este deci evident interesul arătat de autoritățile maghiare, cel puțin la nivel administrativ, dar și penal, față de politica de incluziune socială a deținuților eliberați. În cadrul aceluiași registru de reguli destinate pregătirii spre reinsertația socială a deținuților, conform analizei documentelor destinate punerii în libertate (biletele de liberare), ni se demonstrează atenția strictă acordată acestui moment de către autorități. Actele evidențiau cu rigurozitate destinația, direcția de deplasare, semnalmentele foștilor deținuți, dar și sumele de bani ce le aveau asupra lor în momentul punerii în libertate, de cine erau însoțiți, precum și de către cine erau preluați la reîntoarcerea în sânul comunității lor. Spre exemplificare, expunem un bilet de liberare emis în 2 iunie 1880, formular tipizat, tradus⁵ din aceeași limbă maghiară (vezi original în *Anexa 2*):

„Nr. 2369/1880

Bilet de liberare

Nume: Szohodoli Csortan Fira [Csortan Fira din Sohodol, n. n.]

Date personale ale liberatului:

Vârsta: 19 ani

Înălțime: medie

Constituție: potrivită

Fața: ovală

Tenul: deschis

Părul: castaniu

Religie: unitariană

Limba maternă: română

Stare sănătate: bună

Ocupație: servitoare, necăsătorită, fără avere

Comportamentul în timpul detenției: rău; călătorește cu hainele proprii.

- De la Tribunalul Alba Iulia, Judecătoria regală, sub numărul 214 din 02 aprilie 1888, a fost încarcerată pentru infracțiunea de înșelătorie.

- A executat 2 luni de pedeapsă cu închisoarea.

- Se deplasează, sub însoțirea căpitaniei, la Sohodol unde urmează să se anunțe în 24 de ore de la sosirea sa la comanda comunei.

- Localitatea unde se deplasează: Sohodol

- Călătorește de la închisoarea locală regală, de la Alba Iulia la Sohodol pe ruta drum orășenesc Alba Iulia, pe jos.

- Cheltuieli de întreținere a deținutului: 56 de florini și 68 de creițari”⁶

⁵ Traducere efectuată de prof. Borbelyi Gyongyike Elisabeta, Hunedoara.

⁶ DJAN Alba, Fond *Prefectura județului Alba*, dosar nr. 13/1880, fila 40.

Un alt argument al atenției acordate de autorități importanței reeducării condamnaților este evidențiat și în lucrarea *Orașul Liber Regal Gherla*, tălmăcită în română⁷ după *Szamosújvár szab. kir. város Monográphiája, 1700-1900* [Monografia orașului liber regal maghiar Gherla] – (1901) – poate cel mai important volum dintre toate cele realizate de Kristóf Szongott (vezi *Anexa 3*). Importanța cărții stă în faptul că ea a fost întocmită în cea mai mare parte pe surse inedite; apropiindu-se cu restituția faptelor spre cumpăna secolelor XIX-XX, Szongott pune în valoare istoria orală, dar și istoria trăită de el însuși în acest univers.

Autorul ne dezvăluie, în temeiul documentelor unice deținute, că:

„De sufletul deținuților se îngrijeau preoții care păstureau și în pușcărie, după cum urmează: călugării franciscani din localitate, parohul greco-catolic, preotul luteran din Mintiul Gherlii și preotul ortodox din Sic. Acești preoți purtau numele de capelani ai cetății”⁸

Deținuții nu erau ignorați nici la părăsirea penitenciarului, după finalizarea pedepsei primind diverse sume de bani drept ajutor inițial pentru asigurarea hranei și transportul spre locurile de baștină. Sumele erau asigurate din fonduri „umanitare” (*Billiard, Lotteria*) puse la dispoziția comunității prin grija administrației.

Totodată, cei încarcerați primeau îndrumare spirituală și morală, autoritatea administrativă având în vedere, cel puțin la nivel de normă, transformarea acestora în buni creștini și obișnuirea lor cu educația ce promova dezvoltarea morală prin acceptarea greșelilor, conștientizarea și reabilitarea comportamentală.

În ordinul gubernial adresat comandantului fortăreței în 22 noiembrie 1821 citim următoarele:

„Pentru ca deținuții să poată obține rezultate mai bune în deprinderea învățaturii și principiilor creștine proprii confesiunii fiecăruia, guvernul a considerat util să trimită două exemplare din cartea «Învățămintele moralei creștine», destinată în special educării deținuților din penitenciare, cu mențiunea ca prin îndrumarea preoților de acolo, în zilele de duminică și de post, să se străduiască a-i învăța pe robi după aceste scrieri și a controla îndeaproape la respectarea întocmai a acestui ordin”⁹

Sintetizând cele de mai sus, ajungem la concluzia că în anii dinainte de 1848 ideea educației morale jucase un rol secundar. Închisoarea avea preoți care îi învățau pe deținuți preceptele religioase și morale, însă nu

⁷ Kristof Szongott, *Orașul liber regal Gherla. Generalități* (volumul 1), traducere de Andrea Ghiță, Editura Ararat, București, 2014.

⁸ Ibidem, p. 90.

⁹ Ibidem, p. 91.

îmbinau această învățătură cu școlarizarea și educarea lor pentru a le schimba comportamentul în bine. În organizarea de atunci, penitenciarul nu era decât un loc de ispășire a răufăcătorilor, o casă mizeră pentru ticăloși, un purgatoriu al spălării păcatelor.

În 1860 ministerul de interne cezaro-crăiesc emitea un regulament pentru administrarea închisorilor. Paragraful 11 al acestui document, care se referea la reprezentanții clericali, prevedea că, înainte de liberare, preoții trebuiau să asigure educația moral-religioasă a deținuților¹⁰. Potrivit regulamentului, nu exista altă reglementare privind educația deținuților decât îmbinarea supunerii necondiționate cu cea a prestării de activități productive.

Prin încoronarea regală din 1867 și constituirea monarhiei dualiste austro-ungare s-a restabilit continuitatea constituției din 1848, în baza căreia Ardealul a revenit sub administrația maghiară¹¹. Penitenciarul național regal Gherla, în calitate de instituție de stat, a fost subordonat ministerului regesc ungar al justiției. Sub conducerea acestui minister, penitenciarul s-a transformat într-o instituție corecțională modernă, care prin aplicarea unui tratament mai uman, în limitele legii, încurajarea educației și munca permanentă, respectarea strictă a ordinii și disciplinei, își exercita menirea de a-i ridica pe cei „căzuți” și a împământeni o viață și un comportament social mai bun.

La 11 noiembrie 1867 o comisie de control verifica și informa înaltul minister asupra stării de fapt din penitenciar:

„Aspectul exterior al locului creează satisfacție privitorului, întrucât peste tot se observă ordinea și curățenia, în schimb în organizarea internă se constată multe lipsuri. Nu are preoți ordinari, instrucția școlară este necunoscută, bibliotecă nu are, iar pentru corecție au la dispoziție numai patru celule“

Analizând alte documente care demonstrează atenția ce se acorda îmbunătățirii condițiilor de detenție, și implicit a creșterii nivelului de educație a indivizilor încarcerați, constatăm că la nivel de guvernare exista interesul, cel puțin legislativ, ca deținuții să fie stimulați intelectual și prin intermediul și cu ajutorul cărților, indiferent de tematica lor. În Ordinul Ministrului Justiției nr. 696/18 februarie 1874 (cu privire la arestul preventiv și penitenciare) se specifica limpede, la articolul 39, că:

”Fiecare arest și temniță cu un număr mare de deținuți vor fi dotate cu biblioteci pentru uzul deținuților care vor conține următoarele:

a) cărți religioase

¹⁰ Ibidem, p. 99.

¹¹ La 8 iunie 1867, împăratul Franz Joseph I (1848-1916) a fost încoronat și ca rege al Ungariei, moment ce a marcat constituirea monarhiei dualiste Austro-Ungaria.

- b) cărți uzuale de învățături morale și cărți hazlii
- c) cărți de economie, de industrie și de uz gospodăresc
- d) manuale școlare în limba corespunzătoare naționalității”¹²

Nu am descoperit surse care să ne confirme faptul că, într-adevăr, aceste reglementări legale erau puse în practică (sau la ce nivel, eventual unul suficient de îndestulător) în cazul în care s-ar fi făcut solicitări în acest sens de către persoanele condamnate. Indubitabil este faptul că dorința guvernanților exista, se făcea remarcată și devenea astfel normă.

În același text indicat mai sus se mai reglementa un aspect important:

„Art. 40

Celor din aresturi și temnițe este indicat să li se asigure o ocupație.

Art. 41

Pe cât posibil, deținuților condamnați, în zilele de sărbătoare și în funcție de condiții, potrivit religiei, li se vor asigura, servicii și slujbe religioase sau întruniri cu discuții despre lucruri de interes general”¹³

Iată că asistăm la un proces de civilizare a penitenciarelor, la o nouă abordare a vieții și evenimentelor carcerale pe care autoritățile maghiare, evident sub presiunea apartenenței la Imperiul austro-ungar și la schimbările impuse de mișcările naționale, o făceau prin introducerea și clarificarea unor noi reguli, mai umane, de executare a pedepselor, având un scop final declarat de a reda societății un individ nou, conștient de greșelile sale împotriva semenilor săi.

Un alt aspect al reintegrării sociale a condamnaților privea și desfășurarea activităților productive, de muncă. Aceștia, potrivit prevederilor legale, puteau munci atât în interiorul penitenciarului, unde prestau activități gospodărești (grădinarit, ateliere de producție interioară – spre exemplu, confecționare coșuri de nuiele în interiorul Penitenciarului Deva¹⁴), dar și în exteriorul închisorii. În Codul Penal maghiar din 1878, la Titlul III, articolul 37, este notat clar în ce condiții puteau presta muncă condamnații, făcându-se o diferențiere pe categorii de persoane (deținuți sau prizonieri):

¹² *A magy. kir. igazságügyministernek 1874-ik évi februárhó 18-án 696. sz. alatt kelt szabályrendelete* [„Ordinul Ministrului Justiției, numărul 696 din 18 Februarie 1874 cu privire la arestul preventiv și penitenciare”], p. 15, disponibil la library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_RT_1874/?query=%20%20obortoneinek&pg=2&layou=s [17.02.2021].

¹³ *Ibidem*, p. 15.

¹⁴ DJAN Hunedoara, Fond Parchetul Tribunalului Hunedoara, dosar nr. 1/1881.

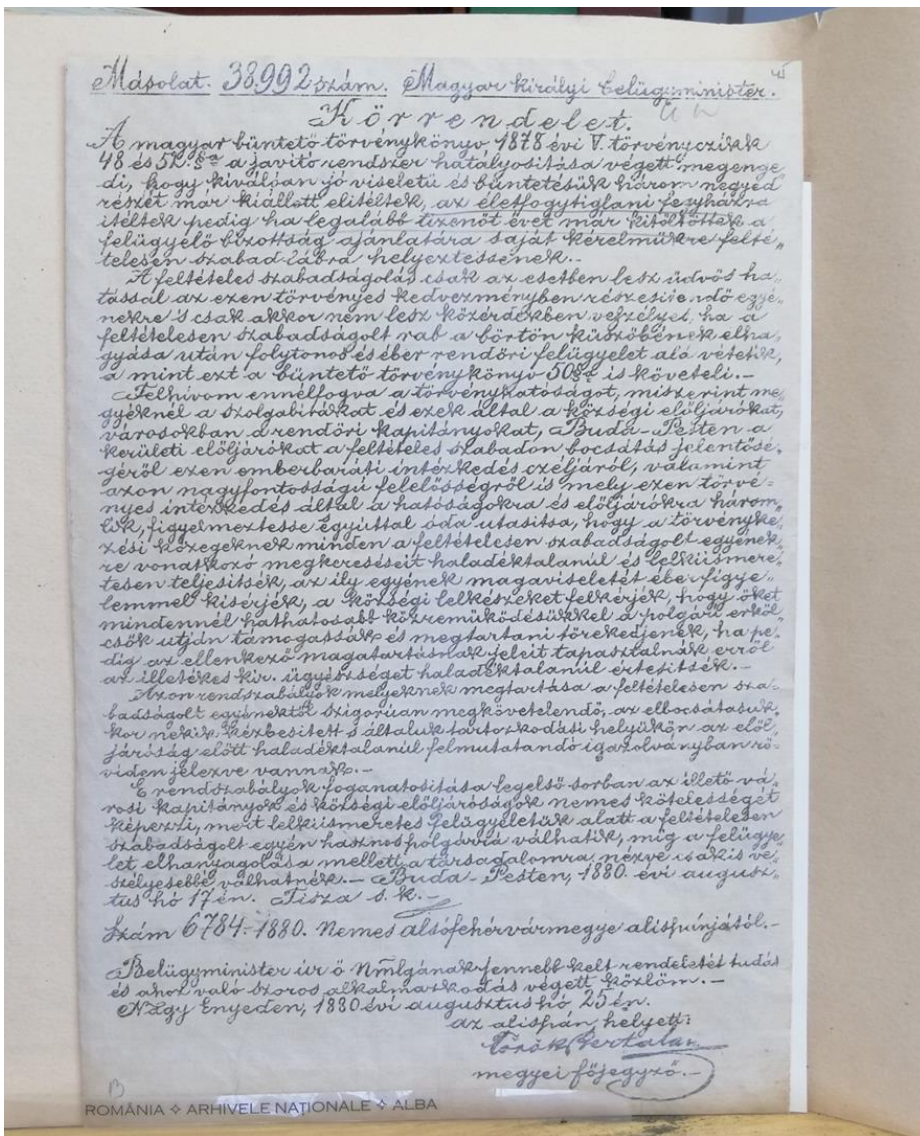
„§ 37 Persoanele condamnate la închisoare îndeplinesc munca în funcție de circumstanțele lor, dar sunt libere să aleagă genul de muncă dintre orele de lucru stabilite pentru acea închisoare; în afara clădirii închisorii, aceștia pot fi angajați numai cu muncă publică și numai cu acordul lor, caz în care vor fi despărțiți de prizonieri și lucrători liberi”¹⁵

Iată deci dovezi evidente, care ne surprind, dar care ne și confirmă faptul că schimbarea de optică a guvernanților asupra persoanei condamnate se manifesta încă de la jumătatea secolului al XIX-lea, că politica penală cunoștea influențe progresiste occidentale, avându-se în vedere crearea și impunerea unui comportament social pozitiv care să elimine, pe cât posibil, recidiva infracțională, și să determine întoarcerea în societate a unui deținut conștient, educat și responsabil de fapta sa reprobabilă. Totodată, este evident că și societatea se pregătea să răspundă nevoilor de îmbunătățire a condițiilor de detenție.

¹⁵ 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségéről [„Codul Penal maghiar din 1878”], disponibil la net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87800005.TV#lbjoidc317 [17.02.2021].

ANEXE

Anexa 1. Copie nr. 38992 - Ministerul Maghiar Regal de Interne – Circulară emisă de reprezentantul autorității comitatului Alba de Jos¹⁶

¹⁶ DJAN, Fond Prefectura județului Alba, dosar nr. 13/1880, fila 45.

Anexa 2. Bilet de liberare – Nr. 2369/1880¹⁷

40

2369-880
Rm
szám.

B) minta a 79. §-hoz.

Elbocsátó levél.

Az elbocsátott személyes leírása:

Kora: 36 éves
 Nagysága: Nagy
 Testalkata: hosszú
 Arcza: széles
 Arcszíne: vöröses
 Hajja: szürkés
 Homloka: hosszú
 Szemöldöke: széles
 Szeme: szürkés
 Orra: széles
 Bajusza: nincs
 Szája: széles
 Fogai: széles
 Szakállja: nincs
 Álla: széles
 Különös ismertető jelei: nincs

Vallása: görög katolikus
 Anyanyelve: román
 Nyelvismeretei: nincs
 Egészségi állapota: jó
 Foglalkozása: szőlőművelő
 Letartoztatása alatt foglalkozott-e
 s mivel?
 Tanult-e itt valamely iparüzleti fog-
 lalkozást?
 Családi állapota: házas
 Bir-e vagyonnal s hol? nem

Letartoztatása ideje alatti viselete? rossz
 Ellátott-e az utra s mivel?
 Minő ruhában utazik? széles
 Illatosság helye: Bucarest

Honnan? Bucarest
 Meddig? 1880. szeptember 24-ig
 Hora? Bucarest
 Miként utazik? (kísértetik?) gyalog

Sajátkezű névalírása: [Írás]

Jegyzés: (Elbocsátott a legközelebbi rendőrhá-
 társágnak adatik át, s az eleje szabott utól nem
 térhet el.
 Ezen elbocsátó levél belső lapján — a meg-
 indulás helyén, az utközben s a megérkezés he-
 lyén levő illető közbiztonsági hatóság által
 láttamozandó.)
naplárca-költés 507/685

1879. évi október
 hó 24-n beszállítottán; miután
24 óra
 börtön büntetését
végrehajtotta

mai napon szabadon bocsátott és innen Bucarest
 megy Bucarest utazik, hol meg-
 érkezésekor a helyi rendőrség
 az első 24 óra alatt jelentkezni tartozik.

Kelt Bucarest 1880
[Írás] hó 24-ik napján.
[Írás]
 kir. ügyész.

[Írás]
 kir. fogházfelügyelő.

Nyomtatás száma 125. — Ny. Luch S. az nr. ref. G. g. gr. M. V. V. 1574.

¹⁷ DJAN Alba, Fond Prefectura județului Alba, dosar nr. 13/1880, fila 40.

Anexa 3. SZONGOTT, Kristóf (1843-1907)

Pe numele adevărat Hacı Azduatzadurian (mai degrabă Asvadurian). Istoric, etnograf, filolog, pedagog, poliglot și traducător erudit, s-a născut în anul 1843 în Maros Bogaton. Personalitate ilustră a armenilor din Transilvania, a fost considerat de contemporanii săi unul dintre marii animatori ai renașterii și mișcării de rearmenizare din regiune. Neobosit activist al obștii armenice din Gherla, a condus o școală de meserii, a luptat pentru dezvoltarea orașului, a intrat în viața politică devenind deputat, membru de onoare al Societății „Sf. Stepan”, membru corespondent al Societății de etnografie din Transilvania (secția armeană). De numele lui se leagă întemeierea și redactarea publicației *ARMENIA*, revistă de armenologie în limba ungară (1887-1907) la care au semnat circa 170 de colaboratori din Gherla, din Transilvania și de peste hotare. Este autorul a două monografii despre Gherla (ambele tipărite), fiind socotit cel mai mare istoric al orașului. Tot datorită străduințelor sale s-a creat la Gherla și un muzeu armenesc. A trecut în neființă în anul 1907 (24 ianuarie), fiind înmormântat, cu mare cinste, într-o criptă a Catedralei armenice din Gherla.